

SZ. BÍRÓ ZOLTÁN

A magyar–oroszc politikai kapcsolatok (1991–2005)

A '90-es évek első felében Budapest korrekt, ám ugyanakkor távolságtartó Oroszcország-politikája teljes mértékben érthető volt. Egyrészt az egykori szatellit-államok régi-új elitjeinek mind saját politikai közösségük, mind a külvilág előtt hitelt érdemlően bizonyítaniuk kellett, hogy elszakadtak Moszkvától; másrészt az oroszországi változások kimenetele – olykor nemcsak hosszabb, de még rövidebb távon is – bizonytalannak látszott. Ezért már az elemi politikai józanság is óvatosságra intett. Ezeknek a távolságtartásra készítő körülményeknek a jelentősége azonban bár, meglehet, csak átmenetileg – a '90-es évek végére, Jelcin távozásával, jelentősen mérséklődött. Oroszcország Putyin első elnöki ciklusa idején nyilvánvaló jelét adta annak, hogy tudomásul veszi: egykori szövetségesei fokozatosan visszailleszkednek hagyományos európai kapcsolatrendszerükbe, illetve megpróbálnak pozíciókhoz jutni azokban az integrációs intézményekben, ahová korábban – Európa politikai és katonai megosztottságának éveiben – nem nyerhettek bebocsátást. Sőt, 2000 és 2003 között nem alaptalanul lehetett feltételezni, hogy immár magát Oroszcországot is a politikai és üzleti elit egy olyan – politikai akaratát hatékonyan megvalósító – koalíciója irányítja, amely számára egyértelműen eldőlt: e hatalmas kelet-európai ország fölemelkedése csak az európai centrumához történő felzárkózás és integrálódás révén mehet végbe. Más lehetőség Oroszcország számára nincsen, mindaz, ami ettől eltérő irányba mutat, a hanyatlás és a végleges perifériára sodródás veszélyével terhes. 2003 őszétől azonban újra változik a helyzet. Azóta ismét megszaporodtak az Oroszcországgal kapcsolatos aggasztó jelek. És ez éppúgy vonatkozik a belpolitika, mint a külpolitika ügyeire.

Az Antall-kormány '91 derekán jó érzékkel mérte föl az augusztusi moszkvai puccskísérlet következményeit, a szovjet dezintegráció felgyorsulását. E felismerés jegyében a december elején tett Szovjetunió-beli magyar kormányfői látogatás során a hivatalos delegáció immár nemcsak a szövetségi központ mindinkább névleges szerepet betöltő vezetőjével, Mihail Gorbacsovval találkozott, de a legnagyobb szovjet tagköztársaság, Oroszcország elnökével, Borisz Jelcinnel is. Sőt, a hivatalos vizit részeként a kormánydelegáció ellátogatott Kijevbe is, ahol a magyar miniszterelnök külföldi politikusként elsők között találkozhatott a néhány nappal korábban megválasztott ukrán elnökkel, Leonyid Kravcsukkal és nyithatta meg – ugyancsak elsők között – a Magyar Köztársaság kijevi

külképviselését. Mindez Budapest tájékozottságára, jó politikai „ütemér-zékére” vallott.

Alighanem van abban valami aránytévesztő, amikor az Antall-kormány felelősségeként vetődik föl az un. keleti piacok elvesztése. Nyilván történtek ebben a vonatkozásban hibák, és e folyamat természetét bizonyos ideológiai felhangok is formálták, mégsem lehet azt állítani, hogy a néhány év alatt kialakult új „üzleti” helyzetért csak és kizárólag a magyar kormányzatot terhelné a felelősség. Az ideológiai felhangokat egyébként is nehéz lett volna a rendszerváltás idején „megspórolni”, mint ahogy erre képtelennek bizonyult a többi egykori szatellit-állam is. Abban, hogy Magyarország jelentős piacokat veszít a '90-es évek elején az egykori Szovjetunió területén létrejött államokban, nem Budapest politikai orientációváltása játszotta a meghatározó szerepet – bár nyilvánvaló módon közrejátszott ebben ez is –, hanem a szovjet utódállamok belső nehézségei, politikai és gazdasági transzformációjuk megannyi problémája. Ezt közvetetten az is igazolja, hogy az Antall- illetve Boros-kormányt követő szociálliberális kormányzat sem tud érdemi fordulatot elérni, holott a Horn-kormány térséggel kapcsolatos magatartását aligha befolyásolták bizalmatlansággal teli ideológiai előföltételek. Igaz, erről a kormányzatról sem lehet azt állítani, hogy a keleti kapcsolatok föltámasztásával lett volna elfoglalva, de ez érthető is. A Horn-kormány mindenekelőtt az ország nyugati kapcsolatait szerette volna megnyugtató intézményi keretek közé terelni, és e feladat – láthatóan – lekötötte minden figyelmét. Annyi józanság azonban volt benne, hogy arra ügyeljen, fölösleges konfliktusokkal ne terhelje meg kapcsolatait Moszkvával.

Mindez azonban nem mondható el a '98-ban színre lépő Orbán-kormányról. Ez a kormányzat szinte mindvégig folyamatos és erős retorikai készletet érzett arra, hogy Oroszországot ostorozza. Ennek talán egyik legbeszédesebb epizódja az volt, amikor 2001 szeptember elején a külügyminisztérium politikai államtitkára Tallinnban, az európai jobbközép pártok vezetőinek tanácskozásán, nemcsak az európai szociáldemokráciát jellemezte rendkívül kritikusan, de Európát Nyugatra és Keletre osztva, az előbbit a jövővel, míg az utóbbit a múlttal azonosítva, nehezen félreérthető jelzését adta annak, hogy mit is gondol a korabeli hivatalos Budapest keleti szomszédairól, mindenekelőtt – már csak az előadás helyszínéből következően is – Oroszországról. Moszkvát már ekkor, pár nappal a szeptember 11-i terrortámadások előtt is, nagyfokú tapintatlanság volt nyilvánosan a múlttal avagy a múlt erőivel azonosítani. Ezt a diplomáciában már önmagában véve is felettébb szokatlan hangot még kínosabbá tette az a jól látható fejlemény, hogy 2000 ősztől Európa kulcshatalmai már-már egymással is versengve keresték a putyini Oroszországgal a hosszú távú együttműködés

lehetőségeit. Ez az az időszak, amikor már nemcsak a németek és a britek, de azok a franciák is csatlakoznak e csoporthoz, akik Európában talán a leghatározottabban ítélték el Moszkvát a csecsenföldi túlkapásaiért. És persze az sem a véletlen műve volt, hogy Tony Blair Putyin elnökké választásának évében ötször találkozott az orosz államfővel. Lehet persze eme utóbbit a külvilág Putyin váratlan fölemelkedése miatt érzett tanácsalanságával magyarázni, ám *csak* ezzel aligha. Putyin 2000 októberi párizsi útja után pedig – amikor a tárgyaló felek közt több tízmilliárd dolláros gázipari óriás üzlet kötött – nehéz volt nem érzékelni, hogy nemcsak Moszkva fordult határozottan Európa felé, de Európa kulcsállamai is készek az Oroszországgal való szorosabb együttműködésre. Nem érzékelni mindezt és nem alkalmazkodni ehhez az új helyzethez – súlyos hiba volt.

A külügyi államtitkár tallinni megnyilatkozása azonban nem előzmény nélküli. Hasonló hangot maga Orbán miniszterelnök is többször megütött. Ennek egyik korai példája volt az a *Newsweek*-nek 1998 őszén adott interjúja, amikor is kijelentette: ”Nem tetszik nekünk, hogy Primakov lett a kormányfő.” Lehetek persze Orbán Viktornak komor és nyugtalanító gondolatai az új orosz miniszterelnökről, csak hát miért kellett erről nyilvánosan is beszélni.

Orbán minden jel szerint – szemben elődeivel – komolyan foglalkoztathatta Oroszország, mert előszeretettel tért vissza újra és újra e témához. Így – többek között – 2001 májusában, a *New York Times*-nak adott interjújában is hosszasan értekezik Oroszországról. Itt azonban a korábbi kaotikus és kiszámíthatatlan Oroszország-képet fölváltotta már az ismét erőre kapó keleti óriás víziója. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ezen az interjún erősen érződik legalább három fontos korabeli esemény, illetve körülmény hatása. Egyrészt azé, hogy 2000 kora őszétől a magyar kormányzat kénytelen szembesülni az orosz gázipari óriáshoz, a Gazpromhoz kötődő cégek magyarországi tulajdonosi expanziójával. Láthatóan ezek a fejlemények meglepték és felkészületlenül érték az országot. Ez a helyzet pedig az indokoltnál jóval ingerültebbé tette a kormányzatot. Másrészt, 2001 márciusban került sor arra a szerencsétlen incidensre, ami egy angol biztonságpolitikai lap, a *Jane's Intelligence Digest* közlése nyomán pattant ki. A lap mindenféle konkrét, avagy komolyan veendő bizonyíték nélkül azt állította, hogy a Strasbourgban menedéket kérő zámolyi romák orosz titkosszolgálati manipulálás nyomán döntöttek Magyarország elhagyása mellett. Az ügy komoly belpolitikai hullámokat vert, miközben a kormányzat egy ideig – nem teljesen világos megfontolásból – azt a benyomást keltette, hogy valami mégis csak lehet az események hátterében. Utóbb ezek a hullámok úgy ültek el, hogy a kormányzat semmiféle érdemi magyarázattal nem szolgált a

heteken át követett, kétértelműségekkel teli kommunikációjának okairól. Harmadrészt pedig ez az a periódus, vagyis 2001 első fele, amikor az új amerikai adminisztráció úgy gondolja, és ennek szellemében is cselekszik, hogy Oroszország gyenge, már-már jelentéktelen hatalom. Következésképpen semmi sem indokolja Moszkva és Washington kapcsolatainak bármilyen területen is érvényesülő további exkluzivitását. Ha tehát az orosz tőke expanzív, az orosz titkosszolgálatok pedig arcátlanul aktívak és legnagyobb szövetségesünk, az Egyesült Államok épp most teszi helyére Moszkvát, akkor minden okunk meglehet arra – gondolhatta a magyar miniszterelnök – hogy az oroszok rafinált, ám mégis csak fenyegető rémképével álljunk elő.

Ilyen előzmények után nyilván meglepetésként érthette Orbánt és környezetét Putyin szeptember 11. utáni politikai mozgása. Pedig egyáltalán nem kellett volna, hogy ez meglepetést okozzon. Ha a miniszterelnök és tanácsadói legalább a lehetőségek szintjén számoltak volna azzal, hogy a konszolidálódó, a központi hatalmat megerősítő, a közhatalmat reprivatizáló putyini kurzus nem csak fenyegető lehet környezetére, de hatása jótékony is lehet, lefektetheti a tartós és kiszámítható együttműködés alapjait, akkor nem kellett volna elcsodálkozniuk Moszkva nemzetközi pozícióinak hirtelen fölértékelődésén. Ha a magyar kormányzati kurzus csak egy kicsit is jobban figyelt volna Európa kulcs hatalmainak már a terrortámadások előtt is követett Oroszország-politikájára, talán nem került volna ilyen váratlan és kellemetlen helyzetbe. Szeptember 11. lényegében csak egyetlen fontos hatalom Moszkvához való viszonyát rendezte át radikálisan: az Egyesült Államokét. Ez a fejlemény persze Oroszországot az európai hatalmak többsége számára is értékesebbé tette, de a kulcsállamok közül egyik sem kényszerült arra, hogy alapvetően értékelje át keleti politikáját. Nem így Magyarország. Budapestnek nem egy kellemetlen incidens és tapintatlan kormányzati megnyilatkozás után kellett kísérletet tennie keleti politikájának korrekciójára. Moszkva azonban vajmi kevésbé volt fogékony az Orbán-kormány eme megkésett politikai önvizsgálatára. Így aztán hiába tett komoly erőfeszítéseket Budapest Orbán moszkvai legmagasabb szintű fogadása érdekében, ezt mégsem sikerült elérnie.

Ugyanakkor méltánytalanok lennénk, ha a fentiekhez nem fűznénk két megjegyzést. Egyrészt azt, hogy az Orbán-kormány Oroszország-politikája nem csak egyetlen árnyalatot ismert. Több jel is utal arra, hogy voltak a kormánynak olyan szereplői, akik, ha megtehették volna, jóval kiegyensúlyozottabb kapcsolatokra törekedtek volna Moszkvával. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy az 1998 és 2002 közti periódus orosz vonatkozású incidensei közül épp a legnagyobb visszhangot kiváltó, '99-es konvoj-ügy az, ahol a magyar kormány rendkívül nehéz és kényes hely-

zetbe került. Egyáltalán nem biztos, hogy egy másik, több külpolitikai tapasztalattal rendelkező kormányzat könnyebben vette volna ezt az akadályt.

Ilyen előzmények után érünk el a Medgyessy-kormány időszakához. Az már a 2002-es kampány időszakában világos volt, hogy amennyiben újra baloldali kormány alakul Magyarországon, úgy az, egyik legfontosabb külpolitikai feladatának a magyar–oroszi kapcsolatok rendezését tekinti majd. Ennek teljesítését jelentősen mértékben megkönnyítette az a körülmény is, hogy ebben az időszakban nem volt nehéz a kapcsolatok teljes értékű feltámasztása mellett érvelni, hiszen Moszkva politikáját ekkor egyöntetű nyugati elismerés övezte. Ez az a periódus, amikor Oroszország egyszerre élvezte az Egyesült Államok politikai jóindulatát és Nyugat-Európa vezető államainak támogató figyelmét. 2002 decemberében, hét évi szünet után ismét magyar kormányfő látogatott el Moszkvába, akit a legmagasabb szinten fogadtak. Medgyessy azt is eléri, hogy a következő évben ne csak májusban, a Szent-Pétervár alapításának 300. évfordulójához kapcsolódó ünnepségek keretében találkozzék ismét az orosz elnökkel, de még ugyanabban az évben létrejön egy újabb kétoldalú találkozó is. Mindez világosan jelezte, hogy Moszkva kész a legmagasabb szintű politikai párbeszédre. És ennek nincsenek előfeltételei, leszámítva a felektől joggal és kölcsönösen elvárható korrekt és kiegyensúlyozott hangnemet. Ezek a politikai fejlemények megtették jótékony hatásukat, és a két ország közti kereskedelmi kapcsolatok volumene egy év alatt mintegy 40%-kal bővült.

Már közel sem ilyen kedvező nemzetközi környezetben kerülhetett sor 2005 februárjában az új miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc moszkvai látogatására. A magyar kormányfő, fenntartva elődjének tárgyias és pragmatikus kapcsolatokra törekvő stílusát, immár egy olyan Oroszországba érkezett, amelynek nyugati megítélése – köszönhetően mindenképp a Yukos-ügynek, illetve az azzal összefüggő hatalmi átrendeződésnek – jóval kritikusabb, mint volt 2003 nyarát megelőzően. Noha nyilvánvaló módon a magyar kormányzat is érzékeli az orosz belpolitika aggodalomra okot adó tendenciáit, mégsem tekinti feladatának azok nyilvános kommentálását. És ezt minden bizonnyal jól is teszi. Nemcsak azért, mert nyugati szövetségesei is felettébb visszafogottak e kérdésben, hanem azért is, mert az efféle megnyilatkozásoknak sem foganatja, sem politikai haszna nem lenne. Kára azonban annál több. Mellesleg arról sem érdemes megfeledkezni, hogy Moszkva sem tekinti feladatának a magyar belpolitika nyilvános értékelését. Ilyen körülmények között alighanem az a fajta politika lehet a leghasznosabb, amely a korrekt és kölcsönös előnyöket nyújtó kapcsolatok fenntartását szolgálja. Ez reális cél. Talán már csak ezért is érdemes ebből kiindulni...